

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА НАПрН УКРАЇНИ

РЕФЕРАТ
циклу наукових праць
**«Договірні зобов'язання з виконання робіт у
цивільному праві України»**

ГРИНЯКА АНДРІЯ БОГДАНОВИЧА

доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника,
ученого секретаря Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

Київ 2014

Реферат
роботи (циклу праць) Гриняка Андрія Богдановича
«Договірні зобов'язання з виконання робіт
у цивільному праві України»

Передумови проведення досліджень проблематики правового регулювання договірних зобов'язань з виконання робіт, що відобразились у циклі праць «Договірні зобов'язання з виконання робіт у цивільному праві України», доцільно розділити на три важливих блоки.

Перший блок стосувався потреби у переосмисленні радянської концепції правового регулювання підрядних відносин, що сформувалась в часи командно-адміністративної системи управління. Так, аналіз радянського законодавства свідчить, що тоді в центрі уваги знаходилися зобов'язання, що зумовлювалися директивними плановими актами держави. Тому розробка дієвого механізму правового регулювання підрядних відносин не лише з участю публічно-правових утворень, а й з участю приватних осіб, є першочерговим і важливим завданням сучасної науки цивільного права. Проведення ґрунтовного дослідження зумовлене також необхідністю розробки нових концептуальних підходів до правового регулювання підрядних відносин.

Ступінь наукової розробки тематики виявляється у необхідності встановити, насамперед, проблеми, які виникають під час цивільно-правового регулювання підрядних відносин. На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки комплексні теоретичні дослідження з проблематики ефективного правового регулювання договірних зобов'язань з виконання робіт не проводились. А в працях сучасних дослідників аналізуються лише окремі аспекти, пов'язані із дослідженням окремих видів підрядних договорів.

Другий блок питань, що потребував доктринального осмислення стосується існуючих законодавчих суперечностей у нормативно-правовому регулюванні досліджуваних відносин, оскільки процес реформування чинного законодавства не завжди призводить до очікуваних результатів. Так, у сфері досліджуваних

відносин суперечливими є вимоги до правового регулювання підрядних відносин, відображені в ст. 883 і 886 ЦК України та ч. 1 ст. 322 ГК України, в яких за вчинення одних й тих самих правопорушень наступають різні правові наслідки. Додаткового осмислення потребувало питання визначення власника об'єкта будівництва за договором будівельного підяду, зважаючи на те, що власником об'єкта будівництва або результату інших будівельних робіт вважається замовник, хоча до передання замовнику завершеного будівництвом об'єкта або результатів інших будівельних робіт вони перебувають у віданні підрядника.

Третій блок стосувався відображення вищенаведених суперечностей у правозастосовчій діяльності. Так, у коментарі судової практики, що виконана у НДІ приватного права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН «Теоретичні та практичні аспекти розгляду судами спорів, що виникають із договорів підяду» (2010 р.) виокремлено та визначено найбільш поширені види спорів, що виникають із підрядних договорів. Найбільш поширеними спорами як з'ясувалось є спори з приводу предмета договору підяду, розрахунків за досліджуваними договорами та простроченням виконання договірних зобов'язань.

Аналіз судової практики вищих судових інстанцій свідчить про непоодинокі випадки судових помилок під час перегляду ними конкретних справ. Різні підходи також відображені у роз'ясненнях Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Вищого господарського суду України, спрямовані на окреме (окремо ВСУ, окремо ВГСУ) усунення таких помилок та недопущення їх у майбутньому.

Крім того, інтеграційні процеси, що відбуваються в нашій державі, також вимагають враховувати позитивний іноземний досвід під час розробки як загальнотеоретичних підходів, так і практичних аспектів правового забезпечення функціонування підрядних договірних відносин. Успіх вирішення цих завдань на сучасному етапі залежить від рівня розвитку цивільного законодавства України з урахуванням сучасних тенденцій розвитку договірного права Європи та інших країн світу.

Першим науковим дослідженням із зазначеного циклу праць стала **індивідуальна монографія «Цивільно-правовий договір як підстава виникнення права спільної власності фізичних осіб»¹**, що вийшла друком у 2008 році у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва Академії правових наук України. У дослідженні на основі норм чинного законодавства здійснено теоретичне дослідження правового регулювання договірних відносин. Проведено дослідження місця та ролі цивільно-правового договору серед підстав виникнення права спільної власності, аналізуються умови дійсності договорів за участю у них фізичних осіб. Зокрема відзначено, що розкриття поняття спільної власності вимагає відмежування спільної власності (багатосуб'єктної власності) від власності юридичної особи, створеної за рахунок майна декількох осіб (односуб'єктна власність). Відмінними ознаками права спільної власності, що відрізняють його від власності юридичної особи, є: 1) спільне майно, 2) множинність суб'єктів права власності на майно.

У монографії основна концептуальна ідея відображена шляхом закріплення на доктринальному рівні підходу щодо збільшення так званого «особистісного елемента» при правовому регулюванні суспільних відносин, а саме констатується необхідність зміщення акцентів із законодавчого регулювання правовідносин між замовником та підрядником у бік договірного порядку їх встановлення.

Другою науковою працею є **монографія «Розробка механізму правового регулювання договірних відносин у підприємницькій діяльності»²**. Робота підготовлена у співавторстві колективом НДІ приватного права і підприємництва АПрН України і вийшла друком у 2009 році. Претендентом особисто підготовлено главу «**Договірне регулювання підрядних відносин у підприємницькій діяльності**», обсягом 1 друкований аркуш. Її підготовка і видання зумовлено потребою забезпечити упорядкованість тривалих зв'язків між

¹ *Гриняк А. Б.* Цивільно-правовий договір як підстава виникнення права спільної власності фізичних осіб. Монографія Тернопіль/ Підручники та посібники. 2008. – 176 с.

² *Розробка механізму правового регулювання договірних відносин у підприємницькій діяльності / За ред. В. В. Луця.* – К.: НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2009. – 300 с.

суб'єктами підприємницької діяльності. Центральна увага в роботі присвячена ролі, значенню та застосуванню договірних зобов'язань саме в підприємницькій діяльності.

В умовах реформування економіки України відбуваються динамічні зміни в правовому механізмі регулювання підприємництва. Не в останню чергу це стосується відповідальності за невиконання, чи неналежне виконання своїх зобов'язань контрагентами. Прийняття Україною окремого Господарського кодексу призвело до певної його конфронтації із цивільним законодавством, зокрема принципами договірного права. Обгрунтовано загальнотеоретичні засади розмежування правового регулювання договірних відносин у сфері підприємництва між Цивільним та Господарським кодексами. При цьому послідовно відстоюється ідея про перевагу саморегулювання договірних відносин над їх державним регулюванням.

Диспозитивність цивільного права сприяє розвитку договірних відносин, що здійснюються на підставі власної ініціативи суб'єктів комерційного обороту, що є неодмінною тенденцією останнього часу. Втім, правове регулювання цих відносин наразі не є єдиним, оскільки сьогодні положення цілої низки договорів одночасно закріплені у статтях ЦК та ГК України, проте далеко не завжди складаються в чітку та послідовну систему регулювання. До проблем правового регулювання договірних відносин слід віднести й чітке встановлення обмежень, що через імперативні норми закону у певних випадках ускладнюють здійснення майнових прав суб'єктів комерційного обороту.

Таким чином, основна концептуальна ідея роботи полягає у розробці ефективного механізму правового регулювання договірних відносин у підприємницькій діяльності з метою вдосконалення правового регулювання даної сфери.

Третьою науковою працею, що становить цикл робіт з тематики «Договірні зобов'язання із виконання робіт у цивільному праві України» є **монографія «Теоретичні та практичні аспекти розгляду судами спорів, що виникають із договорів підряду»³**, що

³ *Теоретичні та практичні аспекти розгляду судами спорів, що виникають із договорів підряду* / За заг. ред. В. В. Луця, наук. ред. А. Б. Гриняк. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – 320 с.

вийшла друком у НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України у 2010 році. У монографії претендентом підготовлено підрозділи 1.1. **«Поняття договору підряду та відмежування його від інших договірних конструкцій»**, 1.2 **«Правова природа договору підряду»** та 1.3. **«Види договорів підряду»** (останній у співавторстві з академіком НАПрН України В. В. Луцем), обсягом 2,5 друкованих аркушів.

У роботі на базі відомих на теперішній час теоретичних розробок досліджено теоретичні та практичні проблеми правового регулювання підрядних відносин та зменшення кількості судових помилок у даній категорії справ. Оскільки загальновідомо, що під час розгляду справ із даної категорії непоодинокими зустрічаються випадки допущення помилок правозастосовчими органами. Свідченням цього є зміни, що вносяться під час перегляду конкретних справ вищими судовими інстанціями, вказівки Верховного Суду України та Вищого господарського суду України, спрямовані на усунення таких помилок та недопущення їх у майбутньому.

Слід відмітити, що розходження в цивільному і господарському законодавстві про договори відображається і на практиці його застосування, зокрема, судовій практиці щодо вирішення спорів про визнання правочинів недійсними. Так, Пленум Верховного Суду України 6 листопада 2009 р. прийняв постанову «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», а Вищий господарський суд України готує свої роз'яснення з цього питання, що сприятиме лише виникненню суперечностей у внутрішньому законодавстві.

У монографії детально і повно висвітлюються теоретико-правові засади розгляду судами спорів, пов'язаних з договорами підряду, зокрема визначено саме поняття договору підряду та його відмежування від інших договірних конструкцій. Також детально проаналізовано правову природу договору підряду та його види.

Варто зазначити, що сучасні дослідження наведеної проблеми в Україні здійснюються здебільшого шляхом коментування чинного законодавства про підрядні договори. Повний та комплексний аналіз

законодавства, з урахуванням змін, які відбулися із прийняттям Цивільного та Господарського кодексів України, не проводився. Тому очевидна необхідність вирішення як теоретичних, так і практичних питань щодо укладення, зміни та виконання підрядних договорів з метою подальшого розвитку науки цивільного права та вдосконалення правового регулювання досліджуваних правовідносин. Виходячи із сутності правових норм, наведено шляхи їх практичного застосування з урахуванням постанов вищих судових інстанцій та рішень судів України усіх рівнів. Узагальнено значний досвід застосування зазначених норм. Викладено пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Наступною науковою працею, що входить у цикл робіт, що висувуються на здобуття премії, є **одноособова монографія «Особливості правового регулювання відносин за договорами підряду»⁴**, 2011 р. У роботі основна увага спрямована на розв'язання проблем правового регулювання підрядних відносин. Викладене зумовило структуру і зміст усіх розділів роботи, в яких питання правового регулювання досліджуються стосовно підрядних відносин у розрізі двох способів їх регулювання: договірної (індивідуального) та державного (нормативного). Провідною ідеєю роботи є теза про те, що переважним способом правового регулювання підрядних відносин в Україні є саморегулювання, що здійснюється безпосередньо учасниками таких відносин в укладеному між ними підрядному договорі, правила якого можуть відступати від нормативних приписів, закріплених у відповідних актах цивільного законодавства та розрахованих на врегулювання саме таких відносин, крім випадків, коли в актах цивільного законодавства прямо вказано на неможливість відступати від визначених нормативних приписів.

Щодо теоретичної складової дослідження таким, що заслуговує на увагу, є запропоновані критерії та проаналізоване автором розмежування предмета та об'єкта підрядних договорів, розмежування договорів з виконання робіт та договорів з надання

⁴ *Гриняк А. Б.* Особливості правового регулювання відносин за договорами підряду: монографія / Відп. ред. В. В. Луць. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – 300 с.

послуг, а також визначене автором місце договорів з виконання робіт в систематиці договірних зобов'язань. Так, аналіз закріпленої в ст. 837 ЦК України дефініції договору підряду свідчить, що поняття «робота» розкривається законодавцем через категорію «вчинення дії» або «діяльності». Тобто, коли йдеться про діяльність у формі «робіт», то споживача власне цікавить кінцевий результат такої діяльності, що набуває певної матеріалізованої форми, тобто такий об'єкт цивільних прав як «результати робіт». Коли ж йдеться про послуги як об'єкт цивільних прав, то до уваги береться не сам результат, який споживається при здійсненні діяльності, а дії, які до нього призвели.

Заслуговує на увагу також висновок про те, що при проведенні державних закупівель робіт за результатами конкурсу можуть бути укладені лише ті договори підряду, види яких прямо чи опосередковано зазначені у законодавстві. До договорів на виконання підрядних робіт за державним замовленням, що прямо зазначені в законодавстві, належать договір підряду, договір будівельного підряду та договір підряду на проведення проектних та пошукових робіт. До договорів на виконання підрядних робіт за державним замовленням, що опосередковано зазначені у чинному законодавстві належать: договори на виконання геодезичних робіт, договори на виконання гідропроектних робіт, договори на виконання реставраційних робіт.

Детальний аналіз чинного законодавства України, норм іноземного законодавства, зокрема директив Євросоюзу, а також практики його застосування дало змогу визначити змістовні складові існуючого механізму правового регулювання підрядних відносин, виявити недоліки правового регулювання відносин між їх учасниками, змісту їх правового статусу, розробити конкретні пропозиції щодо удосконалення вітчизняного законодавства. Так, аналіз структурних елементів механізму правового регулювання дозволив обґрунтувати існування в механізмі правового регулювання підрядних правовідносин схожих на юридичні факти, однак відмінних від останніх за своєю сутністю і правовою природою, юридичних умов – обставин, що внаслідок припису цивільно-правової норми мають певне значення для виникнення, зміни

підрядних правовідносин, але безпосередньо не породжують їх і не тягнуть за собою трансформацій та не припиняють правові відносини.

Змістовними є пропозиції щодо внесення змін до гл. 61 ЦК України, зокрема про необхідність викладу ст. 876 у попередній редакції, доповнення ст. 844, 847, 853 ЦК України вказівкою на обов'язок контрагентів здійснювати усіякі попередження та повідомлення у письмовій формі. Не викликають заперечень пропозиції дослідника щодо необхідності доповнення ч. 2 ст. 837 ЦК вказівкою на можливість передання не лише результату речі, а й прав на нього, перейменування ст. 856 ЦК тощо.

Наступною складовою циклу праць є **монографія «Особливості здійснення суб'єктивних прав учасниками цивільних правовідносин»⁵**, 2011 р., що виконана у співавторстві із працівниками відділу проблем приватного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України. У монографії претендентом особисто підготовлено підрозділ 3.2. **«Категорія «ризик» при здійсненні особами суб'єктивних цивільних прав у підрядних зобов'язаннях»**, обсягом 1 друкований аркуш.

У роботі аналізується необхідність сприйняття двоаспектної концепції (суб'єктивного і об'єктивного) ризику у підрядних відносинах. Відповідно ризик у підрядних договорах пропонується розглядати як можливість свідомого вибору учасниками підрядних відносин певного варіанта поведінки з урахуванням об'єктивної та невідвортної небезпеки, яка загрожує суб'єктивним правам.

Встановлено, що в законодавстві не встановлено момент переходу ризику від замовника до підрядника при виконанні робіт у разі, коли майно для виконання договору надає замовник, хоча й дозволив сторонам у договірному порядку визначати інший порядок розподілу ризиків між собою. Зважаючи на це, обґрунтовано, що моментом переходу ризику від замовника до підрядника буде момент досягнення результату виконаної роботи. Тоді ризик випадкового пошкодження або випадкової загибелі майна розподілиться таким

⁵ *Особливості здійснення суб'єктивних прав учасниками цивільних правовідносин*: монографія / За заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – 320 с.

чином: з моменту надання майна і протягом усього процесу виконання робіт до досягнення результату виконаної роботи ризик лежить на замовнику як на стороні, яка надала матеріали, а з моменту досягнення результату виконаної роботи до його прийняття замовником ризик несе підрядник, а потім з прийманням результату виконаної роботи ризик знову переходить до замовника.

Відмежовано правові наслідки випадкового знищення предмета чи результату робіт від випадкового знищення чи пошкодження матеріалів, із використанням яких виконується робота. Вирішення питання щодо розмежування цих правових наслідків здійснено, виходячи з того, що ніхто не захищений від настання під час виконання підрядних робіт несприятливих наслідків, які можуть призвести до знищення матеріалу або й готової речі. Тобто, якщо матеріали, устаткування та інші засоби, що використовувались у процесі виготовлення речі (об'єкта), знищені, то ризики такого знищення покладаються на ту сторону, яка їх надала, за умови відсутності вини обох сторін. В іншому випадку відповідальність за знищення предмета, матеріалів, устаткування та інших засобів покладається на винну сторону.

Шостою складовою циклу праць «Договірні зобов'язання із виконання робіт у цивільному праві України» є **збірник наукових праць «Процесуальні форми захисту приватних осіб в Україні та країнах СНД»⁶**, 2011 р. У збірнику претендентом особисто підготовлено розділ «Способи і процесуальні форми захисту прав та інтересів суб'єктів підрядних правовідносин в Україні та країнах СНД», обсягом 1 друкований аркуш.

У підрозділі аналізуються існуючі підходи до визначення поняття захисту прав учасників підрядних відносин на основі чого виділено загальні критерії, що характеризують способи захисту законного інтересу в підрядних правовідносинах.

Виходячи із природи підрядних відносин, доведено, що судова форма повинна бути винятковою і доступною в механізмі захисту

⁶ *Процесуальні форми захисту приватних осіб в Україні та країнах СНД: збірник наукових праць / За ред. О. Д. Крупчана. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – 248 с.*

суб'єктивних цивільних прав учасників підрядних правовідносин. Водночас у сфері підрядних відносин обґрунтовується доцільність використання і альтернативних форм захисту цивільних прав та інтересів, що мають договірну природу, йдеться про арбітраж і різні примирні процедури. На основі чого наводяться переваги третейського розгляду спорів у порівнянні з судовим розглядом.

Зважаючи на можливість учасників підрядних правовідносин самостійно на власний розсуд обирати той чи інший спосіб захисту своїх цивільних прав доведено, що застосування такого способу захисту цивільних прав та інтересів як примусове виконання обов'язку в натурі можливе в зобов'язаннях з виконання робіт. З огляду на це, обґрунтовується необхідність відмежування такого способу захисту цивільних прав та інтересів як виконання зобов'язання за рахунок боржника від такого способу захисту як примусове виконання обов'язку в натурі, яке слід проводити, виходячи із загального правила, що кредитор не наділяється правом вимагати від боржника примусового виконання певної роботи. Захист прав кредитора в цьому випадку відбувається іншим чином: кредитор має право виконати невиконану боржником роботу власними силами або доручити її виконання третій особі і вимагати від боржника відшкодування збитків.

У роботі висловлено припущення, що дія ч. 2 ст. 393 ЦК поширюється й на підрядні правовідносини, однак із тим застереженням, що позов про визнання незаконними правових актів індивідуальної дії або нормативно-правових актів органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування повинен пред'являтися відповідним власником. Разом з тим зі змісту ст. 393 ЦК України випливає, що такий спосіб захисту порушених прав учасників підрядних правовідносин не є універсальним і його застосування можливе тоді, коли можна відновити те становище, яке існувало до видання акта. На основі чого доведено, що у випадках, якщо нормативний акт органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування не відповідає закону і порушує право власності суб'єктів підрядних правовідносин, то для захисту такого

права останні вправі використовувати положення ст. 393, 394 ЦК України. У випадках, якщо нормативний акт зазначених органів не відповідає закону і при цьому порушує інші права суб'єктів підрядних правовідносин, які не пов'язані із правом власності (одержання дозволів на проведення будівельних робіт, рішень про відведення земельної ділянки під забудову тощо), то таким суб'єктам для захисту цих прав слід використовувати положення ст. 21 ЦК України.

У підрозділі встановлено, що отримання дозволу на здійснення будівельних робіт є обов'язковим для підрядника (субпідрядників), однак генеральний підрядник може не отримувати такий дозвіл у разі, якщо він безпосередньо не здійснює будівельні роботи. Зважаючи на це, доведено, що генеральний підрядник вправі оскаржувати дії компетентних державних органів щодо заборони здійснення будівельної діяльності у зв'язку із відсутністю дозволу Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України та її територіальними органами.

У навчальному посібнику **«Відшкодування моральної та матеріальної шкоди»⁷**, поданому в якості сьомої праці, автором особисто підготовлено тему 10 **«Відшкодування шкоди, завданої невиконанням чи неналежним виконанням договору»**, обсягом 1,5 друкованих аркушів.

У роботі основна увага спрямована на дослідження питань забезпечення дотримання встановленого правопорядку, що проявляється у забезпеченні і гарантії захисту цивільних прав та інтересів учасників підрядних відносин, аналізу основних ознак цивільно-правової відповідальності сторін у підрядних зобов'язаннях, що дозволило автору сформулювати пропозиції щодо удосконалення механізму цивільно-правової відповідальності сторін у підрядних зобов'язаннях.

Встановлено, що, керуючись принципом диспозитивності, властивим як цивільному праву в цілому, так і підрядним правовідносинам, потерпіла сторона самостійно вирішує, застосовувати чи не застосовувати міри відповідальності до правопорушника.

⁷ *Відшкодування моральної та матеріальної шкоди: навч. посіб.* / М. К. Галянтич, А. Б. Гриняк, А. І. Дрішлюк, Т. С. Ківалова [та інші]; за ред. М. К. Галянтича. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 624 с.

Обґрунтовано неможливість застосування до підрядних зобов'язань висновку про недоцільність визнання добровільного виконання обов'язку юридичною відповідальністю, оскільки в цьому випадку не можливим буде визнання відповідальністю добровільної сплати замовником сум нарахованої пені за несвоєчасність виконання грошового обов'язку за договором підряду, які він перерахував на користь підрядника платіжним дорученням, і навпаки, відповідальністю вважатиметься примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку, як-от відібрання замовником неоплаченого результату робіт, який притримує у себе підрядник.

При дослідженні причинно-наслідкового зв'язку як умови цивільно-правової відповідальності доведено, що встановлення причинного зв'язку при настанні договірної відповідальності сторін підрядних договорів має значення лише при вирішенні судом питання про зменшення неустойки, яка є неспіврозмірною спричиненим збиткам, оскільки сама природа неустойки полягає у тому, що при її стягненні не потрібне доведення ані наявності збитків, ані наявності причинного зв'язку.

Значна увага автора зосереджена на можливості відшкодування моральної шкоди в підрядних зобов'язаннях. Зазначено існуючі суперечності щодо цього питання на законодавчому, доктринальному та правозастосовчому рівнях. Запропоновано щодо вітчизняної правової системи запозичити загальний підхід англійської правової доктрини, за яким, вбачаючи недобросовісного порушника, суд може накласти на нього відповідальність не тільки в кількості спричиненого, а й більше цієї кількості, до відшкодування моральної шкоди за невиконання чи неналежне виконання умов договорів підряду.

Восьмою науковою працею, що увійшла у цикл праць, виступила **монографія «Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав»⁸**. Монографія підготовлена А. Б. Гриняком у співавторстві із співробітниками відділу проблем приватного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України. У монографії претендентом

⁸ *Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія / За заг. ред. академіків НАПрН України О. Д. Крупчана та В. В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – 400 с.*

особисто підготовлено підрозділ 4.3. «**Правові наслідки порушення підрядних договірних зобов'язань**», обсягом 1 друкований аркуш.

У роботі досліджуються відмінні від цивільно-правової відповідальності наслідки порушення підрядних договорів, на основі чого обґрунтовано можливості поєднання мір цивільно-правової відповідальності з мірами захисту цивільних прав як наслідків порушення підрядних зобов'язань. Зазначено, що умови та порядок застосування таких правових наслідків мають свої особливості, які впливають з їх неоднорідної юридичної природи.

Автор підкреслює, що перелік правових наслідків, передбачений ст. 611 ЦК, не є вичерпним, тому у підрядних договорах або спеціальних нормах гл. 61 ЦК можуть бути встановлені й інші правові наслідки невиконання чи неналежного виконання підрядних зобов'язань. Зокрема, до них запропоновано віднести звернення стягнення на предмет застави та його реалізацію, виконання поручителем обов'язку боржника, спонукання до виконання зобов'язання у натурі, притримання тощо.

Аналізуючи односторонню відмову від зобов'язання як одного з дієвих правових наслідків порушення підрядних договорів, автор встановив, що таке право може застосовуватися незалежно від вини порушника, але лише у випадках, встановлених договором або законом. Виходячи з цього, доведено, що правом односторонньої відмови від зобов'язання сторона договору підряду може скористатися як у разі порушення умов договору, так і незалежно від наявності факту такого порушення.

Аналіз правових наслідків порушення договорів підряду шляхом його розірвання дозволив встановити особливість цього правового наслідку, яка полягає у тому, що розірвати можна лише частково або повністю невиконаний підрядний договір, оскільки належне виконання договору припиняє договірний процес і усуває між сторонами правовий зв'язок, який був встановлений у рамках договірних зобов'язань.

У підрозділі обґрунтовується необхідність відображення у ст. 861 ЦК схожої із Законом України «Про захист прав споживачів» позиції щодо передбачення права замовника на розірвання договору у випадку непередання замовнику необхідної інформації щодо

використання предмета договору. Зважаючи на це, доведено, що такий підхід стимулюватиме підрядника до належного виконання своїх обов'язків за договором підряду, оскільки у випадку непередання такої інформації замовнику, основна мета вступу у підрядні договірні відносини (набуття права власності та, відповідно, використання результатів **підрядних робіт**) залишиться недосягнутою, адже з вини підрядника замовник не зможе у подальшому використовувати ці **результати**.

Аналіз істотних відступів від умов договорів підряду дозволив встановити, що можливість застосування такого правового наслідку, як зміна договору, виникатиме за умови систематичного та істотного порушення умов договорів підряду однією зі сторін та стосуватиметься основних обов'язків боржника або зобов'язань кредитора, до виконання яких боржник не може виконати свої зобов'язання. При цьому зацікавлена сторона має довести, що було виконано всі дії, щоб спонукати контрагента до виконання своїх зобов'язань, але ці дії не принесли бажаного результату, тому зміна договірних умов є найбільш ефективним способом вирішення цієї ситуації.

Дев'ятою науковою працею, що увійшла у цикл праць, виступив коментар законодавства та судової практики **«Відшкодування моральної шкоди»**⁹. Автором особисто підготовлено підрозділ 1.4. **«Відшкодування моральної шкоди в договірних зобов'язаннях»**, обсягом 1 друкований аркуш.

У роботі досліджуються особливості відшкодування моральної шкоди в договірних зобов'язаннях. Зазначаються існуючі суперечності щодо цього питання на законодавчому, науковому та правозастосовчому рівнях, а також обґрунтовується доцільність ширшого застосування цього способу цивільно-правового захисту у випадках невиконання чи неналежного виконання умов договірних зобов'язань.

На основі дослідження судової практики встановлено, що при розгляді справ у суді першої або апеляційної інстанції порушення будь-яких договірних зобов'язань може стати підставою для

⁹ *Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика / за заг. ред. М. К. Галянтчича. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 288 с.*

відшкодування моральної шкоди. Немайнові збитки відшкодовуються у випадку порушення договорів позики, поставки, купівлі-продажу тощо. При цьому підставою відповідальності є порушення договірною зобов'язання, а моральна шкода знаходить своє вираження у стражданнях, завданих фактом недотримання порушником умов договору та необхідності звернення до суду за захистом своїх прав.

Розглянуто підходи щодо можливості задоволення вимог про відшкодування моральної шкоди у національних правових системах інших держав. Обґрунтовано, що принцип відшкодування шкоди в разі порушення або невиконання договору зводиться до того, щоб поставити кредитора в таке положення, при якому він почуватиметься так, начебто договір виконано належним чином. Встановлено, що загальний підхід англійської доктрини є слушним та таким, що міг би використовуватись при відшкодуванні моральної шкоди за невиконання чи неналежне виконання договірних умов в Україні, оскільки не робить інститут моральної шкоди похідним, другорядним, таким, що заслуговує на увагу тільки в силу того, що його передбачає чітко окреслена законодавча або договірна норма.

Акцентується увага на питаннях розмежування шкоди, завданої фізичній особі, та шкоди, завданої юридичній особі. Встановлено, що законодавство не містить правил, які б окремо визначали поняття «моральна шкода фізичної особи» та «моральна шкода юридичної особи». Підстави її відшкодування необхідно розділяти для фізичної й юридичної особи у разі звернення з такою вимогою до суду. Це важливо, оскільки наслідки завданої моральної шкоди як фізичній, так і юридичній особі, хоч і зводяться до втрат немайнового характеру, все ж є різними за юридичною природою та правовими наслідками

У підрозділі висловлено припущення, що ще певний час питання відшкодування моральної шкоди при порушенні договірних умов буде залежати і від потерпілої сторони, оскільки на практиці досить важко встановити – пов'язана та чи інша протиправна дія з виконанням договору чи ні. У зв'язку з суттєвою різницею в правовому регулюванні договірної і деліктної відповідальності (умовами виникнення, доказами вини, строків позовної давності,

можливістю спадкування відшкодування шкоди тощо) важливе значення для потерпілого має можливість самому визначити підстави свого позову (з договору або делікту).

Наступною науковою працею циклу праць «Договірні зобов'язання із виконання робіт у цивільному праві України» є збірник наукових праць «Стабільність цивільного обороту в Україні: проблеми забезпечення»¹⁰, 2013 р. У збірнику претендентом особисто підготовлено розділ «Забезпечення виконання підрядних договорів як запорука стабільності цивільного обороту», обсягом 1 друкований аркуш.

У підрозділі аналізуються існуючі підходи до стимулювання боржника до особистого виконання договору, на основі чого зазначається, що основне завдання щодо забезпечення виконання підрядних договорів прослідковується через стимулювання боржника до особистого виконання договору (наприклад, наявність у підрядника досвіду виконання необхідних замовнику робіт та ліцензії на їх проведення створює для замовника потребу у стимулюванні або ж примусі підрядника до особистого виконання взятих зобов'язань), і лише у випадку неможливості особистого виконання – в створенні для кредитора додаткових гарантій відшкодування збитків у разі невиконання або неналежного виконання договору.

Встановлено, що основне завдання способів забезпечення виконання підрядних зобов'язань полягає, по-перше, в стимулюванні боржника до належного виконання зобов'язання через настання в іншому випадку негативних наслідків, по-друге, гарантуванні належного виконання взятих перед кредитором зобов'язань, що виступає додатковим стимулом до вступу останнього в зобов'язання і, нарешті, стимулювання грошового обороту.

Автором доведено відсутність підстав для заперечення можливості укладення договору поруки для забезпечення зобов'язань

¹⁰ Стабільність цивільного обороту в Україні: проблеми забезпечення: збірник наукових праць / Беляневич О. А., Берестова І. Е., Бобрик В. І. та ін., за ред. О. А. Беляневич. – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – 220 с.

із виконання робіт. Обґрунтовано, що сутність поруки як одного із видів забезпечення виконання підрядних зобов'язань полягає у тому, що замовник в особі поручителя фактично отримує додаткового виконавця робіт, до якого може пред'явити вимогу в обсязі всіх невиконаних основним боржником зобов'язань за договором підяду, а підрядник – додаткові гарантії виконання грошових зобов'язань замовником чи/або поручителем.

На основі аналіз такого відносно нового способу забезпечення виконання підрядних зобов'язань як при тримання встановлено природу речового права, за яким притримувана річ знаходиться у підрядника – це право володіння. Тому притримання речі підрядником не дає йому права користуватися річчю, яку він притримує у себе. Доведено, що ризик випадкового знищення або пошкодження результату робіт, устаткування, залишку невикористаного матеріалу або ж іншого належного майна, що притримується, за загальним правилом, несе підрядник, якщо не буде доведено, що втрата, псування або пошкодження сталися з вини замовника.

Аналізуючи питання належного виконання підрядних зобов'язань обґрунтовано доцільність класифікації законодавчих підходів до правового регулювання виконання підрядних зобов'язань на такі рівні: типологічний, яким визначено загальні правила про виконання підрядних договорів, та спеціальний – стосовно окремих видів договорів та навіть підвидів.

Одинадцятьою науковою працею, що увійшла у цикл праць, виступив **«Науково-практичний коментар параграфу 1 глави 61 Цивільного кодекса України»¹¹**. Коментар підготовлений А. Б. Гриняком без співавторства.

В коментарі відображено наукове тлумачення правових норм параграфу 1 глави 61 ЦК, на основі чого виявлено ряд законодавчих суперечностей та запропоновані шляхи їх вирішення, а саме:

частину 2 статті 837 ЦК запропоновано викласти у такій редакції: «Договір підяду може укладатися на виготовлення, обробку,

¹¹ Науково-практичний коментар параграфу 1 глави 61 Цивільного кодекса України / А. Б. Гриняк. – К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – 56 с.

переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату **та прав на неї** замовникові»;

частину 4 статті 844 ЦК запропоновано викласти у такій редакції: «Якщо виникла необхідність проведення додаткових робіт і у зв'язку з цим істотного перевищення визначеного приблизного кошторису, підрядник, не починаючи таких робіт, зобов'язаний своєчасно у **письмовій формі** попередити про це замовника. Замовник, який не погодився на перевищення кошторису, має право відмовитися від договору підряду. У цьому разі підрядник може вимагати від замовника оплати виконаної частини роботи.

Підрядник, який своєчасно не попередив замовника про необхідність перевищення приблизного кошторису, зобов'язаний виконати договір підряду за ціною, встановленою договором»;

абзац 2 частини 5 статті 844 ЦК запропоновано викласти у такій редакції: «У разі істотного зростання після укладення договору вартості матеріалу, устаткування, які мали бути надані підрядником, а також вартості послуг, що надавалися йому іншими особами, підрядник має право вимагати збільшення **твердого** кошторису. У разі відмови замовника від збільшення **твердого** кошторису підрядник має право вимагати розірвання договору»;

частину 1 статті 847 ЦК запропоновано доповнити словами у письмовій формі та викласти у такій редакції: «Підрядник зобов'язаний своєчасно у **письмовій формі** попередити замовника: 1) про недоброякісність або непридатність матеріалу, одержаного від замовника; 2) про те, що додержання вказівок замовника загрожує якості або придатності результату роботи; 3) про наявність інших обставин, що не залежать від підрядника, які загрожують якості або придатності результату роботи»;

частину 3 статті 849 ЦК запропоновано викласти у такій редакції: «Якщо під час виконання роботи стане очевидним, що вона не буде виконана належним чином, замовник має право призначити підрядникові строк для усунення недоліків, а в разі невиконання підрядником цієї вимоги – відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків або доручити виправлення **таких недоліків** іншій особі за рахунок підрядника»;

частину 5 статті 853 ЦК запропоновано викласти у такій редакції: «Якщо замовник протягом одного місяця ухиляється від прийняття виконаної роботи, підрядник має право після дворазового **письмового** попередження продати результат роботи, а суму виторгу, з вирахуванням усіх належних підрядникові платежів, внести в депозит нотаріуса на ім'я замовника, якщо інше не встановлено договором»;

частину 2 статті 854 запропоновано викласти у такій редакції: «Підрядник має право вимагати виплати йому авансу **або завдатку** лише у випадку та в розмірі, встановлених договором»;

статтю 861 ЦК запропоновано викласти у такій редакції: «1. Підрядник зобов'язаний передати замовникові разом з результатом роботи інформацію щодо використання предмета договору підяду, якщо це передбачено договором або без такої інформації використання результату роботи для цілей, визначених договором, є неможливим.

2. У випадку невиконання підрядником обов'язку щодо передання інформації замовник має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків».

Дванадцятьою складовою, що входить у цикл робіт, що висуваються на здобуття премії, є **одноособова монографія «Теоретичні засади правового регулювання підрядних зобов'язань у цивільному праві України»**¹², 2013 р. У роботі основна увага спрямована на розв'язання проблем правового регулювання договірних відносин із виконання робіт, відображено правові позиції щодо удосконалення механізму правового регулювання зобов'язань із виконання робіт та запропоновано нові концептуальні підходи до правового регулювання договірних підрядних відносин. Здійснено спробу визначити та охарактеризувати систематику договорів, що опосередковують зобов'язання із виконання робіт, визначено критерії розмежування договорів підяду та інших договірних конструкцій. Визначено загальні ознаки, що

¹² *Гриняк А. Б.* Теоретичні засади правового регулювання підрядних зобов'язань у цивільному праві України: монографія / А. Б. Гриняк. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. – 374 с.

об'єднують усі підрядні договірні зобов'язання в договірний тип із виконання робіт та проведено порівняльно-правовий аналіз основних договорів на виконання робіт.

У монографії обґрунтовано таку послідовність рівнів правового регулювання підрядних відносин: на першому рівні – імперативні норми, що визначають взаємовідносини між учасниками таких відносин; на другому – умови договору, визначені за домовленістю між замовником та підрядником; на третьому – диспозитивні норми, що діють тоді, коли сторони за домовленістю не встановлять інший порядок або не виключать дію норми. І тільки за відсутності названих трьох рівнів правового регулювання до відносин сторін можуть застосовуватися звичаї ділового обороту.

Проведена періодизація генези правового регулювання підрядних відносин на українських землях: період зародження (1649–1835 рр.) – характеризується появою та утвердженням договору підряду, оскільки до цього виконання робіт опосередковувалось договором особистого найму; період становлення (1835–1917 рр.) – характеризується виокремленням і структуруванням правових норм, що регулюють підрядні відносини; період трансформацій (1918–1991 рр.) – характеризується встановленням численних заборон і обмежень щодо виконання фізичними особами робіт за договором побутового підряду, а також введенням поняття «капітальне будівництво»; період розвитку (1991 р. – й до нині) – характеризується перевагою приватноправового регулювання підрядних зобов'язань.

Автором визначено загальні ознаки, що об'єднують усі підрядні договірні зобов'язання в договірний тип із виконання робіт: 1) предметом договору підряду виступає індивідуалізований результат роботи підрядника, який набуває тієї чи іншої матеріалізованої форми; 2) право підрядника, якщо інше не передбачено договором, залучати до виконання роботи інших осіб (субпідрядників); 3) виконання робіт підрядником на власний ризик; 4) обов'язковість за чинним законодавством підписання акта приймання-передачі результату робіт; 5) розмежування у часі виконання робіт та споживання їх результатів. Договори з виконання робіт як тип цивільно-правового договору класифіковано на підтипи

за предметом договору, яким можуть бути речі (в т.ч. будівлі та споруди (як в цілому, так і їх складові), побутова річ), окремі об'єкти інтелектуальної власності, інформація, документ.

У дослідженні в залежності від змісту цивільно-правових зобов'язань та способу їх вираження проведено класифікацію зобов'язків сторін за договорами підяду на: 1) зобов'язки щодо здійснення певних дій; 2) зобов'язки щодо утримання від вчинення певних дій; 3) зобов'язки, прямо передбачені законом; 4) зобов'язки, визначені шляхом погодження умов договору; 5) зобов'язки, визначені шляхом вказівки на кореспондуючі їм права контрагента.

В роботі запропоновано замінити в ГК України та інших актах законодавства терміна «капітальне будівництво» на термін «будівельна діяльність» у значенні будівництва в цілому, оскільки нині така ознака як капітальність використовується для розмежування капітальних та тимчасових (некапітальних) споруд і будівель. Доведено, що підрядні договори, замовником в яких виступають органи державної влади та/або місцевого самоврядування, є цивільно-правовими та не можуть розглядатися як адміністративно-правові.

Зважаючи на те, що основною ознакою підрядних зобов'язань, що відрізняє їх від інших цивільно-правових зобов'язань є ризик, доведено, що ризик у підрядних правовідносинах має суб'єктивно-об'єктивну природу, оскільки містить у собі як об'єктивні, так і суб'єктивні моменти, у зв'язку з цим має розглядатися як можливість свідомого вибору особою певного варіанта поведінки з урахуванням об'єктивної та невідвортної небезпеки, яка загрожує цивільним правам та інтересам, та можливих наслідків ймовірного характеру.

Доведено, що основна відмінність між попереднім договором і договором про наміри у підрядних зобов'язаннях полягає у наслідках, які настають у разі необґрунтованого ухилення від укладення договорів підяду. Тобто потенційний учасник підрядних відносин, що необґрунтовано ухиляється від укладення основного договору повинен відшкодувати іншому потенційному контрагенту збитки, завдані простроченням. Недотримання ж умов протоколу про наміри не тягне таких наслідків.

Аналіз питань, пов'язаних з виконанням договорів підряду дозволив дійти висновку, що порядок заміни кредитора в підрядних зобов'язаннях, може розглядатись як суброгація, зважаючи на те, що, по-перше, умови, визначені договором підряду, за боржника виконує інша особа, до якої і переходить право вимагати належного виконання зобов'язання на свою користь. По-друге, новий кредитор набуває той обсяг прав, що належали первісному кредитору. По-третє, зобов'язання між первісним кредитором і основним боржником припиняються, а права такого кредитора переходять до поручителя на підставі законодавчо встановленої у ст. 556 ЦК України норми.

Розглядаючи можливість застосування правових наслідків недійсності правочину за власною ініціативою суду (абз. 2 ч. 5 ст. 216 ЦК) обґрунтовано, що це єдиний випадок, коли законодавець надає можливість судам при вирішенні підрядних спорів з власної ініціативи застосовувати цивільно-правовий спосіб захисту суб'єктивних прав, який не був визначений суб'єктами підрядних відносин безпосередньо в позові.

Наступними працями виступили 28 наукових статей Гриняка А. Б., в яких відображені підходи до правового регулювання підрядних зобов'язань. У поданих наукових статтях визначається місце підрядних договорів у систематиці договірних зобов'язань та їх розмежування із договорами купівлі-продажу, про спільну діяльність, договорами на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт, а також трудовим договором. Акцентується увага на розмежуванні понять «робота» і «послуга», досліджуються питання викорінення існуючих суперечностей у чинному законодавстві та судовій практиці із цієї проблематики.

У одній з наукових статей акцентується увага на необхідності розуміння терміна «тип» як найширшого за своїм змістом поняття з максимальною сферою дії, яким позначається й однорідна група договорів спрямованих на виконання робіт. Запропоновано у межах договірного типу із виконання робіт виділяти підтипи (договори підряду на створення: а) нерухомості; б) побутової речі; в) результату інтелектуальної власності, а уже у них – види та різновиди (підвиди).

Крім того, акцентується увага на проблемі визначення змісту відносин, що охоплюються положеннями гл. 61 ЦК України та застосування загальних норм цієї глави до всіх підрядних відносин. Аналізується правова природа договору будівельного підряду, що дозволило виявити законодавчі прогалини правового регулювання будівельної діяльності та запропонувати шляхи їх викорінення.

Досліджуються взаємовідносини сторін у системі генерального підряду, на основі чого встановлено, що субпідрядний договір є різновидом договору підряду, а його умови не можуть суперечити умовам договору підряду, для виконання якого залучається субпідрядник. Доведена потреба у розмежуванні на законодавчому рівні об'єкта та предмета договору загалом та договору підряду зокрема.

У статтях аналізуються правові наслідки недотримання встановлених вимог щодо якості робіт та, навпаки, передання замовнику більш якісного результату виконаних робіт ніж це передбачено сторонами, досліджуються правові можливості підрядника притримувати результат виконаних робіт. Значну увагу присвячено питанням формування ціни у підрядних зобов'язаннях. Акцентується увага на необхідності віднесення ціни до звичайних, а не істотних умов підрядного договору. Досліджуються особливості відмежування правових наслідків випадкового знищення предмета чи результату робіт від випадкового знищення чи пошкодження матеріалів, із використанням яких виконується робота.

На основі аналізу поняття та видів правопорушень у сфері виконання робіт обґрунтовується, що порушення підрядних договорів є родовою категорією, оскільки охоплює такі поняття, як невиконання та неналежне виконання такого зобов'язання, доводиться неможливість включення суб'єкта і об'єкта в число елементів складу правопорушення в сфері підрядних відносин.

Досліджуються елементи належного виконання підрядних договорів: виконання належними сторонами, предмет і спосіб виконання, строк виконання, місце виконання. Аналізуються особливості договірної відповідальності учасників підрядних правовідносин, розмежовується договірна відповідальність та засоби оперативного впливу (оперативні санкції), досліджуються підстави та

умови договірної відповідальності, визначаються складові елементи механізму цивільно-правової відповідальності сторін у підрядних зобов'язаннях.

Аналізуються законодавчі підходи до відшкодування моральної шкоди в сфері підрядних відносин, аналізуються підходи щодо цього питання, що склалися у судовій практиці. Обґрунтовується можливість при порушенні договорів підряду стягнення із боржника моральної шкоди.

27 січня 2014 р.

А. Б. Гриняк

